

รูปแบบการอนุรักษ์พุทธศิลป์ในอุทยานประวัติศาสตร์ศรีเทพ
จังหวัดเพชรบูรณ์ เชิงพุทธบูรณาการ
Models of Buddhist Art Conservation in Si Thep Historical Park,
Phetchabun Province: A Buddhist-Integrated Approach

¹นรณ กุลผาย*, ²ตวงเพชร สมศรี**

¹Narun Kulpay, ²Toungpecth Somsri

First Author's E-mail: narun.kul@mcu.ac.th*

Corresponding Author's E-mail: mameaw43@hotmail.com**

Received: January 13, 2026 Revised: February 23, 2026 Accepted: February 25, 2026

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) ศึกษาหลักการและแนวคิดเกี่ยวกับการอนุรักษ์พุทธศิลป์ในอุทยานประวัติศาสตร์ศรีเทพ จังหวัดเพชรบูรณ์ 2) วิเคราะห์หลักพุทธธรรมที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์พุทธศิลป์ และ 3) เสนอรูปแบบการอนุรักษ์พุทธศิลป์เชิงพุทธบูรณาการ การวิจัยเป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยศึกษาจากเอกสารและการสัมภาษณ์เชิงลึกผู้ให้ข้อมูลสำคัญ วิเคราะห์ข้อมูลด้วยวิธีการวิเคราะห์เนื้อหาเชิงอุปนัย

ผลการวิจัยพบว่า การอนุรักษ์พุทธศิลป์ในอุทยานประวัติศาสตร์ศรีเทพมิได้เป็นเพียงกระบวนการดูแลรักษาทางกายภาพ หากแต่มีมิติทางคุณค่าเชิงศาสนาและวัฒนธรรมที่เชื่อมโยงกับวิถีชีวิตของชุมชน หลักอิทธิบาท 4 ได้แก่ ฉันทะ วิริยะ จิตตะ และวิมังสา สามารถอธิบายกลไกภายในของกระบวนการอนุรักษ์ได้อย่างเป็นระบบ ทั้งในด้านแรงจูงใจ ความเพียรพยายาม ความใส่ใจเชิงลึก และการประเมินอย่างมีเหตุผล บทความเสนอ รูปแบบการอนุรักษ์พุทธศิลป์เชิงพุทธบูรณาการแบบองค์รวม 4 มิติ ซึ่งประกอบด้วย 1) มิติด้านกายภาพ 2) มิติด้านสังคมและชุมชน 3) มิติด้านจิตวิญญาณ และ 4) มิติด้านการบริหารจัดการ โดยมีหลักพุทธธรรมเป็นกรอบวิเคราะห์เชิงบรรทัดฐาน (Normative Framework) ที่เชื่อมโยงคุณค่าทางศาสนากับแนวทางการจัดการมรดกวัฒนธรรมร่วมสมัย องค์ความรู้ที่ได้ช่วยขยายกรอบการศึกษาด้านการอนุรักษ์มรดกทางพุทธศิลป์ให้มีมิติทางจริยธรรมและวัฒนธรรมที่ชัดเจนยิ่งขึ้น

คำสำคัญ: การอนุรักษ์พุทธศิลป์; อุทยานประวัติศาสตร์ศรีเทพ; พุทธบูรณาการ; อิทธิบาท 4; โมเดลองค์รวม 4 มิติ

ABSTRACT

This research article aims to: 1) examine the principles and concepts of Buddhist art conservation in Si Thep Historical Park, Phetchabun Province; 2) analyze relevant Buddhist doctrines applicable to the conservation of Buddhist art; and 3) propose a Buddhist-

¹ นิสิตระดับปริญญาเอก หลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย; Doctoral Student in the Doctor of Philosophy Program in Buddhism, Graduate School, Mahachulalongkornrajavidyalaya University.

² รองศาสตราจารย์, ดร., อาจารย์ประจำหลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย; Associate Professor, Dr., Lecturer in the Doctor of Philosophy Program in Buddhism, Graduate School, Mahachulalongkornrajavidyalaya University.

integrated model for Buddhist art conservation. The study employs a qualitative research methodology, drawing upon documentary analysis and in-depth interviews with key informants. Data were analyzed using inductive content analysis.

The findings indicate that the conservation of Buddhist art in Si Thep Historical Park extends beyond physical preservation, encompassing religious and cultural value dimensions that are closely connected to the community's way of life. The Four Bases of Success (Iddhipāda 4)– chanda (aspiration), viriya (perseverance), citta (attentiveness), and vīmaṃsā (critical reflection)–provide a systematic explanatory framework for understanding the internal dynamics of the conservation process, particularly in terms of motivation, sustained effort, focused engagement, and reasoned evaluation. The study proposes a “Holistic Four-Dimensional Buddhist-Integrated Conservation Model,” consisting of: 1) the physical dimension, 2) the social and community dimension, 3) the spiritual dimension, and 4) the management dimension. Buddhist principles function as a normative analytical framework that bridges religious values with contemporary heritage management practices. This body of knowledge contributes to expanding the discourse on Buddhist art conservation by integrating ethical and cultural dimensions into heritage studies.

Keywords: Buddhist Art Conservation; Si Thep Historical Park; Buddhist Integration, Iddhipada IV; Holistic Four-Dimensional Model

บทนำ

อุทยานประวัติศาสตร์ศรีเทพถือเป็นแหล่งมรดกวัฒนธรรมที่มีความสำคัญอย่างยิ่งในระดับสากล โดยได้รับการประกาศให้เป็นมรดกโลกจากองค์การยูเนสโก เนื่องจากมีคุณค่าโดดเด่นทางประวัติศาสตร์และศิลปกรรมที่สะท้อนถึงอารยธรรมทวารวดีและพราหมณ์-ฮินดูที่มีอายุยาวนานกว่า 1,000 ปี พุทธศิลป์ที่ปรากฏในพื้นที่นี้ไม่เพียงแต่เป็นหลักฐานทางโบราณคดีเท่านั้น แต่ยังเป็นสัญลักษณ์เชิงรูปธรรมที่สื่อถึงความเจริญรุ่งเรืองของพระพุทธศาสนาในอดีต (กรมศิลปากร, 2542) การรักษาคุณค่าโดดเด่นเป็นสากล (Outstanding Universal Value: OUV) จึงจำเป็นต้องอาศัยกระบวนการอนุรักษ์ที่พิถีพิถันเพื่อรักษาทั้งความแท้จริง (Authenticity) และความครบถ้วนสมบูรณ์ (Integrity) ให้คงอยู่สืบไป อย่างไรก็ตาม ในปัจจุบันการจัดการแหล่งมรดกวัฒนธรรมศรีเทพยังประสบปัญหาและอุปสรรคหลายประการ โดยเฉพาะการจัดการที่เน้นมิติทางกายภาพและการบังคับใช้กฎหมายจากส่วนกลางเป็นหลัก ซึ่งบางครั้งส่งผลให้เกิดช่องว่างระหว่างความต้องการของภาครัฐกับวิถีชีวิตของชุมชนท้องถิ่น นอกจากนี้ ภัยคุกคามจากการเสื่อมสภาพตามกาลเวลาและการขาดความเข้าใจในคุณค่าทางจิตวิญญาณของโบราณสถานในหมู่คนรุ่นใหม่ ยังเป็นอุปสรรคสำคัญที่ทำให้การอนุรักษ์ไม่เกิดความยั่งยืน สอดคล้องกับแนวคิดของ ฟิรพงษ์ สายสร (2563) ที่ระบุว่าการจัดการมรดกวัฒนธรรมหากขาดการมีส่วนร่วมและความเชื่อมโยงกับชุมชน จะทำให้โบราณสถานนั้นขาดจิตวิญญาณ และกลายเป็นเพียงก้อนอิฐที่ไร้ความหมายต่อสังคมปัจจุบัน

การอนุรักษ์พุทธศิลป์ในบริบทของแหล่งมรดกโลกมิได้เป็นเพียงภารกิจด้านเทคนิคหรือกฎหมาย หากแต่เป็นกระบวนการที่เกี่ยวข้องกับคุณค่าทางประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม และศรัทธาของชุมชน การนำหลักพุทธธรรมควบคู่กับแนวทางวิชาการสมัยใหม่จึงเป็นกลไกสำคัญในการสร้างความสมดุลระหว่างความถูกต้องทางวิชาการกับความหมายทางสังคมและจิตวิญญาณ โดยเฉพาะหลักอิทธิบาท 4 ได้แก่ ฉันทะ วิริยะ จิตตะ

และวิม้งสา ซึ่งทำหน้าที่เป็นกรอบจริยธรรมในการปฏิบัติงาน กล่าวคือ ฉันทะก่อให้เกิดแรงจูงใจภายในและความรักในคุณค่าของมรดก วิริยะส่งเสริมความเพียรและความต่อเนื่องในการดูแลรักษา จิตตะช่วยให้การทำงานมีสมาธิและความเอาใจใส่ในรายละเอียด ส่วนวิม้งสาเป็นกลไกของการไตร่ตรอง ตรวจสอบ และประเมินผลอย่างรอบคอบ (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต), 2543) เมื่อประยุกต์ใช้กับกระบวนการอนุรักษ์ หลักธรรมดังกล่าวจึงช่วยเสริมสร้างทั้งคุณภาพการปฏิบัติงานและความรับผิดชอบเชิงจริยธรรม ในขณะเดียวกัน แนวคิดมรดกวิพากษ์ (Critical Heritage Studies) อธิบายว่ามรดกมิใช่วัตถุที่มีคุณค่าในตัวเองโดยอัตโนมัติ แต่เป็นกระบวนการทางสังคมที่ต้องมีการตีความและการจัดการให้เกิดความหมายต่อผู้คนในปัจจุบัน (Smith, 2006) การอนุรักษ์เชิงพุทธบูรณาการจึงมีลักษณะเป็นกระบวนการทางสังคมที่เชื่อมโยงวิทยาการสมัยใหม่กับพลังศรัทธาและการมีส่วนร่วมของชุมชน มิใช่จำกัดอยู่เพียงการปฏิสังขรณ์วัตถุ หากเป็นการสร้างกระบวนการเรียนรู้ร่วมและการปลูกฝังจิตสำนึกในการปกป้องรักษามรดกศิลปกรรมในฐานะตัวแทนแห่งพุทธธรรม

จากการวิเคราะห์สภาพปัญหาและข้อจำกัดของการอนุรักษ์ในรูปแบบที่เน้นรัฐเป็นศูนย์กลางเพียงด้านเดียว การวิจัยครั้งนี้จึงมุ่งพัฒนา “โมเดลองค์รวม 4 มิติ” ที่บูรณาการมิติด้านกายภาพ วัฒนธรรม สังคม และจิตวิญญาณ เข้าด้วยกันอย่างเป็นระบบ โมเดลดังกล่าวมิได้มีเป้าหมายเพียงรักษาสภาพโบราณสถานให้เป็นที่ไปตามมาตรฐานมรดกโลก หากยังมุ่งสร้างความสมดุลระหว่างคุณค่าทางวิชาการโบราณคดีกับวิถีศรัทธาของชุมชน เพื่อให้การอนุรักษ์เป็นทั้งกระบวนการเชิงวิชาการและกระบวนการทางสังคมที่มีความหมาย และสามารถประยุกต์ใช้เป็นแนวทางในการจัดการแหล่งวัฒนธรรมอื่นได้อย่างยั่งยืน

วัตถุประสงค์

1. เพื่อศึกษาหลักการและแนวคิดการอนุรักษ์พุทธศิลป์ในอุทยานประวัติศาสตร์ศรีเทพ จังหวัดเพชรบูรณ์
2. เพื่อศึกษาหลักพุทธธรรมที่เกี่ยวกับการอนุรักษ์พุทธศิลป์ในอุทยานประวัติศาสตร์ศรีเทพ จังหวัดเพชรบูรณ์
3. เพื่อนำเสนอรูปแบบการอนุรักษ์พุทธศิลป์ในอุทยานประวัติศาสตร์ศรีเทพ จังหวัดเพชรบูรณ์เชิงพุทธบูรณาการ

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยมีระเบียบวิธีดำเนินการวิจัยดังนี้:

1. **การศึกษาข้อมูลเอกสาร (Documentary Research)** ผู้วิจัยทำการศึกษาและรวบรวมข้อมูลจากเอกสารชั้นต้นและเอกสารชั้นรอง ประกอบด้วย พระไตรปิฎก ภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, รายงานการวิจัยที่เกี่ยวข้องกับอุทยานประวัติศาสตร์ศรีเทพ, กฎหมายและระเบียบกรมศิลปากร, และมาตรฐานการอนุรักษ์แหล่งมรดกโลกขององค์การยูเนสโก (UNESCO) เพื่อนำมาสังเคราะห์เป็นกรอบแนวคิดในการวิจัย

2. **ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informants)** ผู้วิจัยใช้วิธีการเลือกแบบเจาะจง (Purposive Sampling) จากผู้ทรงคุณวุฒิและผู้ที่เกี่ยวข้องรวมทั้งหมด 18 รูป/คน แบ่งออกเป็น 5 กลุ่ม ดังนี้:

- 2.1 บุคลากรอุทยานประวัติศาสตร์ศรีเทพ จำนวน 2 ท่าน
- 2.2 บุคลากรกรมศิลปากร สำนักศิลปากรที่ 4 ลพบุรี จำนวน 2 ท่าน

2.3 พระสังฆาธิการ จำนวน 7 รูป

2.4 นักวิชาการด้านการอนุรักษ์พุทธศิลป์ จำนวน 3 รูป/ท่าน

2.5 ผู้นำชุมชนและปราชญ์ชาวบ้านในพื้นที่ จำนวน 4 ท่าน

3. เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย เครื่องมือหลักคือแบบสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview Guide) ที่ผู้วิจัยพัฒนาขึ้นตามกรอบวัตถุประสงค์การวิจัย โดยผ่านขั้นตอนการสร้างและตรวจสอบคุณภาพ ดังนี้:

3.1 ศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องเพื่อกำหนดกรอบคำถาม

3.2 นำแบบสัมภาษณ์เสนอต่อผู้เชี่ยวชาญเพื่อตรวจสอบความเที่ยงตรงของเนื้อหา (Content Validity) และความชัดเจนของภาษา

3.3 ปรับปรุงแก้ไขตามคำแนะนำของผู้เชี่ยวชาญก่อนนำไปใช้เก็บข้อมูลจริง

4. การเก็บรวบรวมข้อมูล ผู้วิจัยดำเนินการเก็บข้อมูลภาคสนาม (Field Study) ในพื้นที่อุทยานประวัติศาสตร์ศรีเทพ จังหวัดเพชรบูรณ์ โดยใช้วิธีการสัมภาษณ์เชิงลึกควบคู่กับการสังเกตแบบมีส่วนร่วม (Participant Observation) เพื่อให้ได้ข้อมูลที่ครอบคลุมมิติด้านโบราณคดี ศิลปกรรม และจิตวิญญาณ

5. จริยธรรมการวิจัย

การวิจัยเรื่องการอนุรักษ์พุทธศิลป์เชิงพุทธบูรณาการในอุทยานประวัติศาสตร์ศรีเทพ จังหวัดเพชรบูรณ์ เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพที่เกี่ยวข้องกับบุคคล ชุมชน สถาบันทางศาสนา และแหล่งมรดกวัฒนธรรม การดำเนินการวิจัยจึงอยู่ภายใต้หลักจริยธรรมการวิจัยในมนุษย์และหลักความรับผิดชอบทางวิชาการ เพื่อคุ้มครองสิทธิและศักดิ์ศรีของผู้ให้ข้อมูล ตลอดจนรักษามาตรฐานความน่าเชื่อถือของงานวิจัย โดยมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

5.1 การขอความยินยอมอย่างรู้ข้อมูล (Informed Consent) ก่อนการเก็บรวบรวมข้อมูล ผู้วิจัยได้ชี้แจงวัตถุประสงค์ ขอบเขต วิธีการวิจัย และแนวทางการใช้ข้อมูลแก่ผู้ให้ข้อมูลทุกท่านอย่างชัดเจน โดยการเข้าร่วมเป็นไปโดยสมัครใจ และสามารถถอนตัวได้ตลอดเวลาโดยไม่เกิดผลกระทบต่อสถานภาพหรือความสัมพันธ์กับหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง

5.2 การคุ้มครองสิทธิและศักดิ์ศรีของผู้ให้ข้อมูล กระบวนการเก็บข้อมูลดำเนินการด้วยความเคารพต่อความคิดเห็น ความเชื่อ และบริบททางวัฒนธรรมของผู้ให้ข้อมูล โดยหลีกเลี่ยงประเด็นที่อาจก่อให้เกิดผลกระทบด้านความเป็นส่วนตัวหรือความอ่อนไหวทางศาสนา การสัมภาษณ์พระภิกษุ สามเณร และผู้นำชุมชน ดำเนินการในสถานที่และช่วงเวลาที่เหมาะสมตามบริบทของแต่ละฝ่าย

5.3 การรักษาความลับและการไม่เปิดเผยตัวตน (Confidentiality and Anonymity) ข้อมูลส่วนบุคคลและข้อมูลที่สามารถระบุตัวตนได้ถูกจัดเก็บเป็นความลับ โดยใช้รหัสแทนชื่อหรือระบุในลักษณะภาพรวม เช่น “ผู้ให้ข้อมูลคนที่ 1” หรือ “ผู้ทรงคุณวุฒิด้านพุทธศิลป์” เว้นแต่กรณีที่ผู้ให้ข้อมูลให้ความยินยอมเป็นลายลักษณ์อักษรในการเปิดเผยชื่อ ข้อมูลทั้งหมดใช้เพื่อวัตถุประสงค์ทางวิชาการเท่านั้น

5.4 ความซื่อสัตย์และความถูกต้องทางวิชาการ การเก็บ วิเคราะห์ และนำเสนอข้อมูลเป็นไปตามข้อเท็จจริงจากภาคสนามและหลักฐานเชิงเอกสาร โดยไม่บิดเบือนข้อมูล ไม่คัดลอกข้อมูลเฉพาะส่วน และมีการอ้างอิงแหล่งที่มาอย่างถูกต้องตามหลักวิชาการ

5.5 ความรับผิดชอบต่อชุมชนและมรดกทางวัฒนธรรม การดำเนินการวิจัยคำนึงถึงสถานะของพุทธศิลป์ในฐานะแหล่งมรดกวัฒนธรรมและพื้นที่ที่มีความหมายทางจิตใจของชุมชน จึงหลีกเลี่ยงกิจกรรมที่อาจก่อให้เกิดความเสียหายทั้งทางกายภาพและทางสังคม พร้อมทั้งนำเสนอผลการวิจัยในลักษณะที่เอื้อต่อการอนุรักษ์และการใช้ประโยชน์อย่างเหมาะสมในบริบทท้องถิ่น

โดยสรุป การดำเนินงานวิจัยในขั้นตอนจริยธรรมการวิจัยนี้ เป็นการยึดหลักเคารพศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ ความซื่อสัตย์ทางวิชาการ และหลักพุทธธรรมควบคู่กัน เพื่อให้ผลงานวิจัยมีคุณค่า ถูกต้อง และเป็นประโยชน์ต่อสังคมอย่างแท้จริง

5.6. การวิเคราะห์ข้อมูลและการนำเสนอ ผู้วิจัยใช้วิธีการวิเคราะห์เนื้อหา จากเอกสารและข้อมูลจากการสัมภาษณ์ โดยใช้การตรวจสอบข้อมูลแบบสามเส้า เพื่อความถูกต้องสมบูรณ์ และนำเสนอผลการศึกษาในรูปแบบการพรรณนาความประกอบแผนภาพโมเดลองค์รวม

ผลการวิจัย

1. ผลการศึกษาหลักการและแนวความคิดการอนุรักษ์พุทธศิลป์ในอุทยานประวัติศาสตร์ศรีเทพ จังหวัดเพชรบูรณ์ พบว่า การอนุรักษ์พุทธศิลป์ในพื้นที่มรดกโลกศรีเทพต้องมองเป็นกระบวนการที่ซับซ้อน และมีมิติรอบด้าน โดยครอบคลุมทั้งความถูกต้องทางวิชาการ (Academic Accuracy) ความแท้จริง (Authenticity) และการธำรงอัตลักษณ์เฉพาะถิ่น (Identity) ของศิลปกรรม การบูรณะจำเป็นต้องอาศัยหลักฐานทางวิชาการและการนำเทคโนโลยีสมัยใหม่มาใช้ เช่น จากการวิเคราะห์ข้อมูลภาคสนามและการสัมภาษณ์ผู้เชี่ยวชาญ พบว่า การอนุรักษ์พุทธศิลป์ในพื้นที่มรดกโลกจำเป็นต้องอาศัยหลักฐานทางวิชาการควบคู่กับการใช้เทคโนโลยีสมัยใหม่ เช่น ระบบสารสนเทศภูมิศาสตร์ (GIS) และการบันทึกข้อมูลสามมิติ เพื่อจัดทำฐานข้อมูลเชิงพื้นที่และสนับสนุนการติดตามสภาพโบราณสถานอย่างเป็นระบบ

แนวทางดังกล่าวสอดคล้องกับหลักการอนุรักษ์เชิงป้องกัน (Preventive Conservation) ซึ่งมุ่งลดปัจจัยเสี่ยงและชะลอการเสื่อมสภาพของโบราณสถานในระยะยาว อาทิ การจัดการความชื้นและแสงแดดเพื่อลดการเปลี่ยนแปลงของโครงสร้างดั้งเดิม เช่น การจัดการความชื้นและแสงแดด เพื่อลดการดัดแปลงโครงสร้างดั้งเดิม ที่สำคัญคือการมองพุทธศิลป์เป็น “สัญลักษณ์ทางจิตวิญญาณ” ที่ต้องรักษาเรื่องเล่าและความเชื่อควบคู่ไปกับวัตถุทางกายภาพ เพื่อสร้างสมดุลระหว่างศาสตร์สมัยใหม่กับภูมิปัญญาชุมชนอย่างยั่งยืน

2. ผลการศึกษาหลักพุทธธรรมที่เกี่ยวกับการอนุรักษ์พุทธศิลป์ในอุทยานประวัติศาสตร์ศรีเทพ จังหวัดเพชรบูรณ์ พบว่า หลักพุทธธรรมที่มีบทบาทสำคัญที่สุดในการขับเคลื่อนงานอนุรักษ์คือ หลักอิทธิบาท 4 ซึ่งประกอบด้วยมิติต่างๆ ดังนี้

1. ฉันทะ (แรงขับเคลื่อนด้วยศรัทธาและความรัก) ในบริบทของการอนุรักษ์พุทธศิลป์ ฉันทะ คือ จุดเริ่มต้นที่สำคัญที่สุด เปรียบเสมือนเชื้อไฟที่ทำให้งานอนุรักษ์มีทิศทาง แทนที่จะมองโบราณสถานหรือพระพุทธรูปเป็นเพียงก้อนอิฐหรือวัตถุเก่าแก่ “ฉันทะ” จะช่วยให้ผู้รักษาพินิจมองเห็นคุณค่าในฐานะ สมบัติทางจิตวิญญาณ ของบรรพบุรุษ เมื่อเกิดความรักและความภาคภูมิใจในรากเหง้า แรงบันดาลใจในการปกป้องรักษาจะเกิดขึ้นโดยสัญชาตญาณ ไม่ได้ทำเพราะถูกบังคับโดยกฎหมายหรือหน้าที่ แต่ทำเพราะต้องการสืบทอดความงดงามนี้ให้คงอยู่ถาวร ความรักในพุทธศิลป์จะช่วยหลอมรวมคนในชุมชนให้มีเป้าหมายเดียวกัน

2. วิริยะ (ความอุตสาหะท่ามกลางข้อจำกัด) งานอนุรักษ์มักเผชิญกับอุปสรรคที่บั่นทอนกำลังใจ ไม่ว่าจะเป็นงบประมาณที่จำกัด เทคนิคการบูรณะที่ซับซ้อน หรือแม้แต่สภาพดินฟ้าอากาศที่กัดเซาะโบราณวัตถุ วิริยะ จึงเข้ามาเป็นกลไกสำคัญในการขับเคลื่อนความเพียร ผู้ที่ยึดหลักวิริยะจะไม่ยอมจำนนต่อปัญหา แต่จะใช้ความพยายามค้นหาวิธีการใหม่ๆ หรือการระดมทรัพยากรจากความร่วมมือของมวลชน เพื่อให้งานอนุรักษ์ดำเนินไปได้อย่างต่อเนื่องไม่หยุดชะงัก ความเพียรในที่นี้ยังหมายรวมถึงความอดทนต่อเวลา เพราะการบูรณะศิลปกรรมชิ้นสูงต้องใช้เวลาและความละเอียดอ่อนอย่างมหาศาล

3. จิตตะ (ความประณีตและการจดจ่อ) พุทธศิลป์คือความงามที่แฝงอยู่ในรายละเอียด ทั้งรอยยิ้มของพระพุทธรูป ลวดลายปูนปั้น หรือจังหวะของงานสถาปัตยกรรม จิตตะ คือความตั้งใจและใส่ใจใน

รายละเอียดเหล่านี้น้อยอย่างไม่ละสายตา ในกระบวนการอนุรักษ์ จิตตะช่วยให้ผู้ปฏิบัติงานรักษาความแท้จริงของงานศิลปกรรมไว้ได้ หากขาดความใส่ใจ การบูรณะอาจกลายเป็นการทำลายเอกลักษณ์ดั้งเดิม การจดจ่ออยู่กับเนื้อหาช่วยให้เห็นร่องรอยเล็กๆ ที่บอกเล่าประวัติศาสตร์ ทำให้การซ่อมแซมเป็นไปอย่างเคารพต่อฝีมือช่างโบราณมากที่สุด

4. วิมังสา (ปัญญาไตร่ตรองและวิชาการ) เพื่อให้งานอนุรักษ์มีรากฐานที่แข็งแรง วิมังสา คือการใช้ปัญญาพิจารณา ตรวจสอบ และประเมินผล การอนุรักษ์พุทธศิลป์ต้องอาศัยหลักการโยนิโสมนสิการ หรือการคิดอย่างแยบคาย โดยการนำหลักฐานทางโบราณคดีมาเปรียบเทียบกับหลักธรรมคำสอน เพื่อตีความความหมายที่ซ่อนอยู่ในศิลปกรรมนั้น ๆ วิมังสาช่วยให้เราเข้าใจว่าทำไมช่างโบราณถึงสร้างแบบนี้ และเราควรอนุรักษ์อย่างไรให้สอดคล้องกับทั้งหลักวิชาการสากลและบริบททางพุทธศาสนา การใช้ปัญญาไตร่ตรองจะช่วยป้องกันความผิดพลาดและทำให้งานอนุรักษ์มีคุณค่าทางวิชาการอย่างสง่างาม

การบูรณาการอิทธิบาท 4 เข้าด้วยกัน ส่งผลให้กระบวนการอนุรักษ์พุทธศิลป์ไม่ใช่เรื่องไกลตัวของคนในชุมชนอีกต่อไป เมื่อฉันตระสร้างรัก วิริยะสร้างแรง จิตตะสร้างความประณีตและวิมังสาสร้างความถูกต้อง ผลลัพธ์ที่ได้คือการเติมจิตวิญญาณให้กับวัตถุ หัวใจสำคัญคือการทำให้คนในชุมชนรู้สึกเป็นเจ้าของ เมื่อพุทธศิลป์ถูกรักษาด้วยหลักธรรม คนจะเริ่มมองเห็นความเชื่อมโยงระหว่างศิลปะกับการใช้ชีวิตประจำวัน กลายเป็นวิถีชีวิตที่ดูแลรักษาวัตถุอารามด้วยความเต็มใจ นำไปสู่ความยั่งยืนที่ไม่ได้ฝากไว้เพียงกับหน่วยงานรัฐ แต่ฝากไว้ในหัวใจของพุทธศาสนิกชนทุกคน

3. รูปแบบการอนุรักษ์พุทธศิลป์เชิงพุทธบูรณาการ (โมเดลองค์รวม 4 มิติ)

การอนุรักษ์พุทธศิลป์ในบริบทของอุทยานประวัติศาสตร์ศรีเทพ จังหวัดเพชรบูรณ์ จำเป็นต้องอาศัยกรอบแนวคิดที่สามารถเชื่อมโยงองค์ประกอบทางกายภาพ วัฒนธรรม สังคม และจิตวิญญาณเข้าด้วยกันอย่างเป็นระบบ งานวิจัยนี้จึงเสนอโมเดลองค์รวม 4 มิติ ซึ่งเป็นรูปแบบการอนุรักษ์เชิงพุทธบูรณาการที่มุ่งสร้างความสมดุลระหว่างมิติทางวัตถุและมิติทางคุณค่า อันสอดคล้องกับแนวคิดการจัดการมรดกวัฒนธรรมร่วมสมัยที่มองพุทธศิลป์ในฐานะมรดกที่มีชีวิต (Living Heritage)

ทั้งนี้ โมเดลองค์รวม 4 มิติ มิได้ทำงานแยกส่วน หากแต่มีความสัมพันธ์เชิงระบบอย่างเกื้อกูลกัน โดยมิติทางกายภาพทำหน้าที่จัดเก็บและวิเคราะห์ข้อมูลเชิงพื้นที่ผ่านเทคโนโลยี GIS และการบันทึกข้อมูลสามมิติ เพื่อสนับสนุนการวางแผนอนุรักษ์เชิงป้องกัน ขณะที่มิติทางวัฒนธรรมและจิตวิญญาณทำหน้าที่กำหนดกรอบคุณค่าและความหมายของพุทธศิลป์ อันเป็นพื้นฐานในการกำหนดแนวทางบูรณะที่ไม่กระทบต่ออัตลักษณ์ดั้งเดิม ส่วนมิติทางสังคมทำหน้าที่สร้างกลไกการมีส่วนร่วมและการเฝ้าระวังในระดับชุมชน ส่งผลให้การอนุรักษ์ดำเนินไปอย่างต่อเนื่องและยั่งยืน ดังนั้น ความสัมพันธ์ของทั้งสี่มิติสะท้อนลักษณะของ “ระบบบูรณาการ” ที่เชื่อมโยงข้อมูล เทคโนโลยี คุณค่า และการมีส่วนร่วมเข้าด้วยกันอย่างเป็นองค์รวม

1) มิติทางกายภาพ มุ่งเน้นการคุ้มครอง ป้องกัน และรักษาความมั่นคงปลอดภัยของโบราณสถานและพุทธศิลป์ในพื้นที่ศรีเทพ โดยประยุกต์ใช้เทคโนโลยีสมัยใหม่ เช่น ระบบสารสนเทศภูมิศาสตร์ และเทคโนโลยีการสแกนสามมิติ (3D Scanning) เพื่อบันทึกข้อมูลสภาพโบราณสถานอย่างละเอียดและแม่นยำ เทคโนโลยีดังกล่าวช่วยให้สามารถติดตามการเปลี่ยนแปลง ความเสื่อมสภาพ และความเสี่ยงจากปัจจัยธรรมชาติหรือกิจกรรมของมนุษย์ได้อย่างมีประสิทธิภาพ ควบคู่กับการดูแลเชิงป้องกัน เช่น การควบคุมสภาพแวดล้อมรอบพื้นที่ การจัดระเบียบการใช้พื้นที่ และการกำหนดเขตคุ้มครองที่เหมาะสม

2) มิติทางวัฒนธรรม ซึ่งให้ความสำคัญกับการธำรงคุณค่าทางความหมายของพุทธศิลป์ ไม่ให้ถูกลดทอนเหลือเพียงโบราณวัตถุหรือสิ่งปลูกสร้างที่ไร้ชีวิต การอนุรักษ์ในมิตินี้เน้นการสืบทอดเรื่องเล่า ความเชื่อ พิธีกรรม และประเพณีท้องถิ่นที่เชื่อมโยงกับพุทธศิลป์ในพื้นที่ศรีเทพ อันเป็นกลไกสำคัญในการหล่อหลอมอัต

ลักษณะและความทรงจำร่วมของชุมชน การรักษามิติทางวัฒนธรรมจึงช่วยให้พุทธศิลป์ยังคงทำหน้าที่เป็นสื่อกลางทางคุณค่าระหว่างอดีต ปัจจุบันและอนาคต

3) มิติทางสังคม มุ่งสร้างพลังร่วม ผ่านกระบวนการมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วน ได้แก่ หน่วยงานภาครัฐ วัด ชุมชนท้องถิ่น และสถานศึกษา การทำงานเชิงเครือข่ายดังกล่าวช่วยเสริมสร้างความรู้สึกร่วมเป็นเจ้าของ และความรับผิดชอบต่อมรดกพุทธศิลป์ การมีส่วนร่วมของสังคมไม่เพียงช่วยลดภาระของรัฐในการดูแลรักษา แต่ยังเป็นฐานสำคัญของความยั่งยืนในระยะยาว

4) มิติทางจิตวิญญาณ ซึ่งเป็นหัวใจของการอนุรักษ์เชิงพุทธบูรณาการ โดยเน้นการธำรงความศรัทธาและค่านิยมทางพระพุทธศาสนา ผ่านการประยุกต์ใช้หลักธรรมอริยบท 4 ได้แก่ ฉันทะ วิริยะ จิตตะ และวิมังสา ในกระบวนการสื่อสาร การจัดกิจกรรม และการปฏิบัติงานด้านการอนุรักษ์ มิตินี้ช่วยให้การอนุรักษ์มิใช่เพียงภารกิจเชิงเทคนิค หากแต่เป็นการปฏิบัติที่มีความหมายทางจิตใจและศีลธรรม

เมื่อบูรณาการทั้ง 4 มิติเข้าด้วยกัน พุทธศิลป์ในอุทยานประวัติศาสตร์ศรีเทพจึงมิได้เป็นเพียงมรดกทางกายภาพ หากแต่เป็น “มรดกที่มีชีวิต” ที่สร้างคุณค่าทางวิชาการ ความภาคภูมิใจของชุมชน และการยอมรับในระดับประเทศและนานาชาติอย่างยั่งยืน

อภิปรายผลการวิจัย

1. ผลจากการวิจัยวัตถุประสงค์ที่ 1 พบว่า การอนุรักษ์พุทธศิลป์ในอุทยานประวัติศาสตร์ศรีเทพมีหัวใจสำคัญคือการรักษาสมดุลระหว่างคุณค่าทางกายภาพและคุณค่าทางจิตวิญญาณ โดยต้องยึดถือมาตรฐานสากลด้วยความแท้จริงและความครบถ้วนสมบูรณ์ของโบราณสถานเป็นที่ตั้ง ทั้งนี้อาจเป็นเพราะอุทยานประวัติศาสตร์ศรีเทพได้รับการประกาศให้เป็นมรดกโลก ซึ่งมีเกณฑ์การประเมินที่เข้มงวดด้านคุณค่าโดดเด่นเป็นสากล การอนุรักษ์จึงไม่ใช่เพียงการซ่อมแซมก้อนอิฐหรือศิลาแลง แต่คือการรักษารูปแบบศิลปกรรมสมัยทวารวดีและพราหมณ์-ฮินดูให้คงสภาพเดิมมากที่สุด นอกจากนี้ การนำเทคโนโลยีดิจิทัลสมัยใหม่มาใช้ในการจัดเก็บข้อมูล ยังเป็นตัวแปรสำคัญที่ช่วยลดความเสี่ยงจากการตีความผิดพลาดในการบูรณะ ซึ่งสอดคล้องกับ แนวคิดของ Sullivan (1995) ที่ระบุว่าการจัดการแหล่งมรดกวัฒนธรรมต้องพิจารณาถึงความหมายที่แฝงอยู่ในวัตถุต่างๆ และสอดคล้องกับผลการศึกษาของ กรมศิลปากร (2542) ที่ยึดถือระเบียบปฏิบัติในการบูรณะโบราณสถานตามหลักวิชาการ เพื่อรักษาอัตลักษณ์ของความเป็นศรีเทพให้ยั่งยืน นอกจากนี้ยังสอดคล้องกับข้อเสนอของ Smith (2006) ในทฤษฎีมรดกวิพากษ์ ที่มองว่าการอนุรักษ์ที่แท้จริงต้องเป็นการจัดการมรดกที่สามารถสื่อสารคุณค่าจากอดีตสู่คนในปัจจุบันได้อย่างมีประสิทธิภาพ

2. ผลจากการวิจัยวัตถุประสงค์ที่ 2 พบว่า การประยุกต์ใช้หลัก อริยบท 4 (ฉันทะ วิริยะ จิตตะ วิมังสา) เป็นกลไกสำคัญในการขับเคลื่อนจริยธรรมการอนุรักษ์พุทธศิลป์ ทั้งนี้อาจเป็นเพราะ พุทธศิลป์ในพื้นที่ศรีเทพมิได้มีสถานะเป็นเพียงโบราณวัตถุ แต่เป็นพยานแห่งศรัทธา ที่สะท้อนความเชื่อมโยงระหว่างพระธรรม คำสอนและวิถีชีวิต การใช้หลักธรรมเป็นฐานในการปฏิบัติงานจึงช่วยเปลี่ยนกระบวนการอนุรักษ์จากงานเทคนิคเชิงกายภาพ ให้เป็นการทำงานที่เปี่ยมด้วยความใส่ใจในรายละเอียด (จิตตะ) และการใช้ปัญญาไตร่ตรองเพื่อรักษาความแท้จริง (วิมังสา) ซึ่งสอดคล้องกับ แนวคิดทางพุทธศาสตร์ของ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) (2543) ที่ระบุว่าการพัฒนาที่สมบูรณ์ต้องเริ่มจากฉันทะ หรือความรักในวัตถุประสงค์ของงานนั้นๆ และสอดคล้องกับหลักการของ พุทธทาสภิกขุ (2541) ที่ชี้ให้เห็นว่าการอนุรักษ์เชิงบูรณาการกับหลักพระพุทธศาสนาช่วยสร้างความยั่งยืนในมิติทางจิตใจ ซึ่งศาสตร์การอนุรักษ์ตะวันตกมักละเลย

3. ผลการวิจัยตามวัตถุประสงค์ที่ 3 พบว่า การอนุรักษ์พุทธศิลป์ในอุทยานประวัติศาสตร์ศรีเทพ สามารถพัฒนาเป็น “โมเดลองค์รวม 4 มิติ” ได้แก่ มิติด้านกายภาพ มิติด้านวัฒนธรรม มิติด้านสังคม และมิติด้านจิตวิญญาณ โดยบูรณาการร่วมกับกรอบ 3E Model เพื่อสร้างความสมดุลระหว่างการอนุรักษ์ การใช้ประโยชน์ และความเป็นธรรมในระดับชุมชน รูปแบบดังกล่าวสะท้อนให้เห็นว่าการจัดการมรดกโลกในบริบทพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์จำเป็นต้องเชื่อมโยงมิติทางกายภาพเข้ากับมิติทางคุณค่าและความหมายของชุมชนอย่างเป็นระบบ

ในเชิงอภิปราย ผลการวิจัยสอดคล้องกับแนวคิดมรดกวิพากษ์ของ Smith (2006) ที่เสนอว่ามรดกเป็นกระบวนการทางสังคมที่เกิดจากการสร้างความหมายร่วมกันของผู้มีส่วนได้ส่วนเสียทั้งนี้ยังสอดคล้องกับผลการศึกษาของ พิรพงษ์ สายสร (2563) ที่ยืนยันว่าการมีส่วนร่วมของชุมชนเป็นปัจจัยสำคัญต่อความสำเร็จของการจัดการโบราณสถานและสอดคล้องกับแนวโน้มนโยบายของ UNESCO (2023) ที่มุ่งเน้นการรักษา มรดกที่มีชีวิต โดยต้องสร้างความสมดุลระหว่างการใช้อย่างยั่งยืนเชิงเศรษฐกิจกับการธำรงคุณค่าทางวัฒนธรรมและความศักดิ์สิทธิ์ของพื้นที่

ในทัศนะของผู้วิจัย การยกระดับบทบาทของชุมชนจากผู้ดูไปสู่ผู้เฝ้ารักษา ช่วยเสริมสร้างความตระหนักรู้และความเป็นเจ้าของร่วม อันนำไปสู่ความเข้มแข็งของระบบการดูแลรักษาในระยะยาว และสอดคล้องกับบริบททางวัฒนธรรมของพื้นที่ศึกษา

องค์ความรู้การวิจัย

ผลการวิจัยเรื่อง “รูปแบบการอนุรักษ์พุทธศิลป์ในอุทยานประวัติศาสตร์ศรีเทพ จังหวัดเพชรบูรณ์ เชิงพุทธบูรณาการ” ทำให้ได้องค์ความรู้ใหม่ในลักษณะของ โมเดลการอนุรักษ์พุทธศิลป์เชิงพุทธบูรณาการแบบองค์รวม (Holistic Buddhist-Integrated Conservation Model) ซึ่งเป็นกรอบแนวคิดที่พัฒนาขึ้นจากการสังเคราะห์ข้อมูลภาคเอกสารและภาคสนาม โดยบูรณาการศาสตร์สมัยใหม่กับหลักพระพุทธธรรมและการมีส่วนร่วมของชุมชนอย่างเป็นระบบ

โมเดลดังกล่าวมีโครงสร้างสำคัญ 2 ระดับ ได้แก่

ระดับที่ 1. โครงสร้างเชิงมิติ (Four-Dimensional Framework) ประกอบด้วย 4 มิติหลักที่เชื่อมโยงกัน ได้แก่

1) มิติด้านกายภาพ (Physical Dimension) มิติด้านกายภาพเป็นฐานรากของการอนุรักษ์ เนื่องจากโบราณสถานและโบราณวัตถุเป็นวัตถุพยานทางประวัติศาสตร์ที่ต้องรักษาความถูกต้องตามหลักวิชาการ แนวทางในมิตินี้เน้นการประยุกต์ใช้เทคโนโลยีสมัยใหม่ เช่น ระบบสารสนเทศภูมิศาสตร์ (GIS) การสแกนสามมิติ (3D Scanning) การวิเคราะห์วัสดุ (Material Analysis) และการจัดทำฐานข้อมูลดิจิทัล เพื่อให้การอนุรักษ์มีความแม่นยำ ตรวจสอบได้ และสามารถติดตามการเปลี่ยนแปลงในระยะยาว

มิตินี้สะท้อนการบูรณาการระหว่างองค์ความรู้ทางโบราณคดี วิศวกรรมอนุรักษ์ และวิทยาศาสตร์สิ่งแวดล้อม เพื่อรักษาความสมบูรณ์เชิงรูปธรรมของพุทธศิลป์

2) มิติด้านวัฒนธรรม (Cultural Dimension) มิติด้านวัฒนธรรมมุ่งรักษาความหมาย (Meaning) และอัตลักษณ์ (Identity) ของพื้นที่ โดยมองโบราณสถานมิใช่เพียงวัตถุทางกายภาพ แต่เป็นพื้นที่แห่งความทรงจำ พิธีกรรม และเรื่องเล่าทางประวัติศาสตร์

แนวทางสำคัญคือการฟื้นฟูประเพณีที่เกี่ยวข้องกับพื้นที่ การสนับสนุนกิจกรรมทางศาสนาและวัฒนธรรม และการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมอย่างมีความรับผิดชอบต่อ เพื่อให้มรดกกลายเป็นมรดกที่มีชีวิต (Living Heritage) ที่เชื่อมโยงอดีต ปัจจุบัน และอนาคตเข้าด้วยกัน

3) มิติด้านสังคม (Social Dimension) มิติด้านสังคมเน้นบทบาทของชุมชนในฐานะผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย และผู้เฝ้ารักษา (Custodian) ของมรดก แนวคิดสำคัญคือการเปลี่ยนจากรูปแบบการบริหารจัดการที่รัฐเป็นศูนย์กลาง ไปสู่รูปแบบการมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วน

การจัดตั้งเครือข่ายอาสาสมัคร การสร้างเวทีสาธารณะ และการส่งเสริมการเรียนรู้ในชุมชน เป็นกลไกสำคัญที่ช่วยสร้างความรู้สึกร่วมเป็นเจ้าของร่วม (Sense of Ownership) และก่อให้เกิดระบบการเฝ้าระวังทางสังคมที่เข้มแข็ง

4) มิติด้านจิตวิญญาณ (Spiritual Dimension) มิติด้านจิตวิญญาณเป็นแกนคุณค่าที่ทำให้การอนุรักษ์พุทธศิลป์แตกต่างจากการอนุรักษ์ทั่วไป โดยยึดหลักอิทธิบาท 4 ได้แก่ ฉันทะ วิริยะ จิตตะ และวิมังสา เป็นกรอบจริยธรรมกำกับการดำเนินงาน

หลักธรรมดังกล่าวช่วยเสริมแรงจูงใจภายใน (Intrinsic Motivation) ความเพียรต่อเนื่อง ความใส่ใจในรายละเอียด และการพิจารณาอย่างรอบคอบ ทำให้การอนุรักษ์มิใช่เพียงกระบวนการทางเทคนิค แต่เป็นกระบวนการที่มีความหมายเชิงศรัทธาและคุณค่าทางจิตใจ

ระดับที่ 2. โครงสร้างเชิงกลไกการดำเนินงาน (Operational Mechanism)

สังเคราะห์ออกมาเป็น 3 รูปแบบย่อย ได้แก่

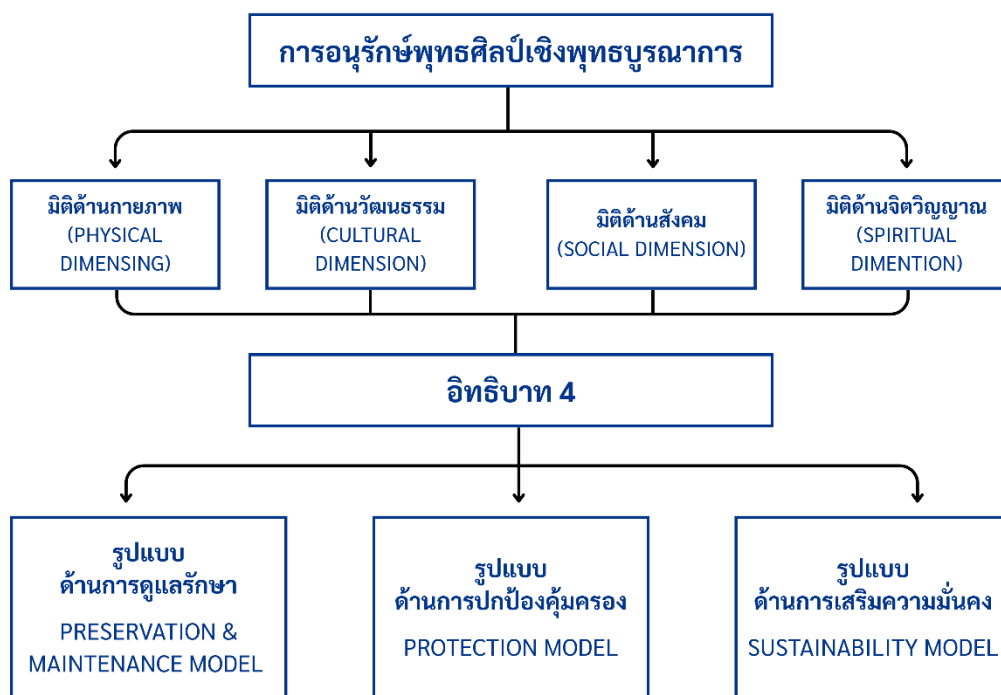
1) Preservation & Maintenance Model กระบวนการ 5 ขั้นตอน คือ การสำรวจ การวางแผน การอนุรักษ์ การบริหารจัดการ และเผยแพร่คุณค่า

2) Protection Model (3E Model) Enforcement – Education – Engagement เพื่อสร้างสมดุลระหว่างกฎหมาย ความรู้และการมีส่วนร่วม

3) Sustainability Model บูรณาการศาสตร์ (วิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี) กับศิลป์ (คุณค่าทางจิตวิญญาณและวัฒนธรรม) เพื่อสร้างความยั่งยืนทั้งเชิงรูปธรรมและนามธรรม

สาระสำคัญขององค์ความรู้ องค์ความรู้ที่พัฒนาขึ้นจากการวิจัยนี้แสดงให้เห็นว่า การอนุรักษ์พุทธศิลป์ในพื้นที่มรดกโลกไม่อาจพึ่งพาเพียงมาตรการทางกฎหมายหรือเทคนิควิทยาศาสตร์ หากต้องอาศัย “การบูรณาการ 4 มิติ” ควบคู่กับกลไก 3E และหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา เพื่อให้การอนุรักษ์เป็นทั้งกระบวนการเชิงวิชาการและกระบวนการทางสังคมที่มีความหมาย และโมเดลที่พัฒนาขึ้นจึงมีลักษณะเป็นกรอบการจัดการเชิงระบบที่สามารถประยุกต์ใช้กับแหล่งมรดกทางพุทธศาสนาอื่นได้ โดยยังคงอัตลักษณ์เฉพาะของพื้นที่เป็นศูนย์กลาง

สรุปได้ว่าการอนุรักษ์พุทธศิลป์ในอุทยานประวัติศาสตร์ศรีเทพเชิงพุทธบูรณาการ มิใช่เพียงโครงการชั่วคราว แต่ได้พัฒนาเป็น “วิถีชีวิตของชุมชน” ที่เต็มไปด้วยศรัทธาและองค์ความรู้รองรับอย่างมั่นคง สอดคล้องกับมาตรฐานมรดกโลกและเป็นมรดกที่มีชีวิตสืบไป

แผนภาพที่ 1 องค์ความรู้การวิจัย

สรุป

การศึกษาวิจัยเรื่องรูปแบบการอนุรักษ์พุทธศิลป์ในอุทยานประวัติศาสตร์ศรีเทพ จังหวัดเพชรบูรณ์ เชิงพุทธบูรณาการ สามารถสรุปผลการวิจัยในภาพรวมได้ว่า การอนุรักษ์พุทธศิลป์ในพื้นที่มรดกโลกแห่งนี้เป็น กระบวนการที่มีความซับซ้อนมากกว่าการบูรณะเชิงกายภาพเพียงอย่างเดียว โดยมุ่งเน้นการรักษาความถูกต้อง ทางวิชาการ ความแท้จริง และการธำรงอัตลักษณ์เฉพาะถิ่นของศิลปกรรม ผ่านการนำเทคโนโลยีสมัยใหม่ เช่น ระบบสารสนเทศภูมิศาสตร์และการสแกน 3 มิติ มาใช้ในการบันทึกข้อมูลและวางแผนการอนุรักษ์เชิงป้องกัน อย่างเป็นระบบ หัวใจสำคัญของการขับเคลื่อนงานอนุรักษ์คือการประยุกต์ใช้หลักพุทธธรรมอิทธิบาท 4 ซึ่ง ประกอบด้วย ฉันทะ วิริยะ จิตตะและวิมังสา มาเป็นกรอบจริยธรรมในการทำงาน เพื่อสร้างสมดุลระหว่าง ศาสตร์สมัยใหม่และคุณค่าทางจิตวิญญาณ

จากการสังเคราะห์ข้อมูลนำไปสู่การนำเสนอรูปแบบการอนุรักษ์เชิงพุทธบูรณาการที่เรียกว่า โมเดล องค์รวม 4 มิติ ซึ่งประกอบด้วยมิติกายภาพ มิติวัฒนธรรม มิติสังคม และมิติจิตวิญญาณ โดยมีองค์ประกอบ สำคัญในด้านการดูแลรักษาที่ดำเนินตามกระบวนการ 5 ขั้นตอน ด้านการปกป้องคุ้มครองผ่านกรอบคิด 3E Model และด้านการเสริมความมั่นคงที่ผสานระหว่างศาสตร์และศิลป์เข้าด้วยกันอย่างลงตัว แนวทางดังกล่าวมิได้ เป็นเพียงโครงการชั่วคราว แต่ได้พัฒนาไปสู่วิถีชีวิตของชุมชนท้องถิ่นที่เต็มไปด้วยความรักและความศรัทธา ทำ ให้พุทธศิลป์ในอุทยานประวัติศาสตร์ศรีเทพดำรงอยู่ได้อย่างมั่นคงและยั่งยืนในฐานะมรดกที่มีชีวิต ซึ่งไม่ เพียงแต่สอดคล้องกับมาตรฐานการจัดการมรดกโลกในระดับสากล แต่ยังเป็นศูนย์รวมจิตใจและเป็นตัวแทน แห่งพุทธธรรมที่สามารถถ่ายทอดคุณค่าอันล้ำค่าไปสู่อนุชนรุ่นหลังได้อย่างสมบูรณ์

ข้อเสนอแนะ

จากผลการวิจัยที่พบว่า รูปการการอนุรักษ์พุทธศิลป์ในอุทยานประวัติศาสตร์ศรีเทพ จังหวัดเพชรบูรณ์ เชิงพุทธบูรณาการ จำเป็นต้องอาศัยแนวทางแบบบูรณาการที่ครอบคลุมทั้งด้านกายภาพ จิตวิญญาณ และสังคม โดยมีการบูรณาการหลักอิทธิบาท 4 เข้าสู่กระบวนการอนุรักษ์ เพื่อสร้างความยั่งยืนและความมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วน ดังนั้น ผู้วิจัยขอเสนอข้อเสนอแนะในสองมิติ คือ เชิงวิชาการ และ เชิงปฏิบัติ ดังต่อไปนี้

ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

- 1) ภาครัฐและกรมศิลปากรควรกำหนด แนวทางการอนุรักษ์เชิงบูรณาการ ที่ครอบคลุมทั้ง 4 มิติ (กายภาพ วัฒนธรรม สังคม และจิตวิญญาณ) โดยให้ความสำคัญกับการธำรงคุณค่าแท้ของโบราณสถานควบคู่กับคุณค่าทางศรัทธาของชุมชน
- 2) จัดตั้ง คณะกรรมการระดับพื้นที่ ที่มีตัวแทนจากทุกภาคส่วน ได้แก่ ภาครัฐ วัด ชุมชน และนักวิชาการ เพื่อทำหน้าที่กำหนดนโยบายร่วมกันในเชิงสหวิทยาการ
- 3) สนับสนุนการใช้ เทคโนโลยีดิจิทัล ในการอนุรักษ์ เช่น GIS, การสแกนสามมิติ, และฐานข้อมูลออนไลน์ เพื่อใช้ในการเก็บรักษา เผยแพร่ และเชื่อมโยงองค์ความรู้สู่สาธารณะ

ข้อเสนอแนะเพื่อการนำไปใช้

- 1) ชุมชนท้องถิ่นควรได้รับการสนับสนุนให้มีบทบาทอย่างจริงจังในกระบวนการอนุรักษ์ ทั้งในด้านการเฝ้าระวัง ดูแล และจัดกิจกรรมสืบสาน เช่น พิธีกรรมและประเพณีที่เกี่ยวข้องกับโบราณสถาน
- 2) วัดและพระสงฆ์ควรจัดกิจกรรมทางศาสนาที่เชื่อมโยงกับโบราณสถาน เช่น การสวดมนต์บูชา การบวชใจ หรือค่ายเยาวชนเชิงพุทธ เพื่อสร้างความสัมพันธ์ระหว่างโบราณสถาน ศาสนา และสังคมร่วมสมัย
- 3) ส่งเสริมให้เกิดการจัดตั้ง เครือข่ายเยาวชนอนุรักษ์พุทธศิลป์ เพื่อปลูกฝังจิตสำนึกและความภาคภูมิใจในท้องถิ่น รวมถึงการเรียนรู้ผ่านโครงการบริการวิชาการของมหาวิทยาลัย

ข้อเสนอแนะเพื่อการวิจัยครั้งต่อไป

- 1) ศึกษาเปรียบเทียบรูปแบบการอนุรักษ์พุทธศิลป์เชิงบูรณาการในแหล่งมรดกโลกแห่งอื่น เช่น สุโขทัย และพระนครศรีอยุธยา เพื่อค้นหาความเหมือนและความแตกต่างที่จะนำไปสู่การพัฒนารูปแบบที่เหมาะสมกับบริบทไทย
- 2) ทำการวิจัยเชิงปริมาณเพื่อประเมิน ระดับศรัทธาและการมีส่วนร่วมของชุมชน ต่อการอนุรักษ์โบราณสถาน เพื่อให้ได้ข้อมูลเชิงสถิติที่ใช้ประกอบการกำหนดนโยบาย
- 3) ศึกษาผลกระทบของการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม ต่อการอนุรักษ์ทั้งในด้านบวกและด้านลบ เพื่อวางแนวทางการบริหารจัดการที่สมดุลระหว่างการอนุรักษ์และการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชน
- 4) ศึกษาแนวทางการใช้ นวัตกรรมดิจิทัล ในการสร้างการเรียนรู้และการมีส่วนร่วม เช่น แอปพลิเคชันนำชมเสมือนจริงหรือพิพิธภัณฑ์ดิจิทัล

เอกสารอ้างอิง

- กรมศิลปากร. (2542). *อุทยานประวัติศาสตร์ศรีเทพ*. กรมศิลปากร.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตโต). (2543). *พุทธธรรม: กฎธรรมชาติและคุณค่าสำหรับชีวิต*. (พิมพ์ครั้งที่ 9). สหธรรมิก.
- พุทธทาสภิกขุ. (2541). *ศิลปะแห่งการครองชีวิต*. สุขภาพใจ.

- พีรพงษ์ สายสร. (2563). การมีส่วนร่วมของชุมชนกับการจัดการโบราณสถาน. *วารสารศิลปการศึกษ*. 12(1), 55–72.
- พีรพงษ์ สายสร. (2564). *พุทธศิลป์กับกระบวนการอนุรักษ์ที่ยั่งยืน*. โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- Smith, L. (2006). *Uses of Heritage*. Routledge.
- Sullivan, S. (1995). *Museums as sites of preservation and communication*. Routledge.
- UNESCO. (2023). *Operational Guidelines for the Implementation of the World Heritage Convention*. UNESCO World Heritage Centre.